

Temaplan for kulturminner for Eide kommune 2017 - 2021

Vedtatt i Eide kommunestyre 22.06.2017 K- sak 17/40

Nordmøre Feltspatbrud – kulturhistorisk vandring 14. september 2008 med rundt 350 deltakere.
Foto: Jonny Lyngstad.

Innhold i plana.

Del 1:

1. Forord.

s. 4

2. Mål og rammer for planarbeidet.

s. 5

2.1. Innledning.

s. 5

2.2. Formål med lokal kulturminneplan.

s. 6

2.3. Informasjon og medvirkning.

s. 6

3. Kulturminner og kulturhistorie i Eide kommune.

s. 9

3.1. Eide si kulturhistorie.

s. 9

3.1.1. Eldre steinalder (9000 - 3200 år før Kristus).

s. 9

3.1.2. Yngre steinalder (3200 - 1800 år før Kristus)

s. 9

3.1.3. Bronsealder (1800 - 500 år før Kristus).

s. 10

3.1.4. Jernalder (500 år før Kristus – 1000 år etter Kristus).

s. 10

3.1.5. Mellomalder (1000 – 1537).

s. 11

3.1.6. Nyere tid (1537 - i dag).

s. 11

3.2. Tematisering av kulturhistoria.

s. 13

3.2.1. Bosteder.

s. 13

3.2.2. Primærnæringer.

s. 13

3.2.3. Industri og handverk.

s. 15

3.2.4. Handel og sørvis.

s. 17

3.2.5. Samferdsel og kommunikasjon.

s. 17

3.2.6. Eide kirke.

s. 18

3.2.7. Skole og opplæring.

s. 18

3.2.8. Frivillig lagsvirksomhet.

s. 18

3.2.9. Andre verdenskrig.

s. 20

4. Aktuelle kulturminner og kulturmiljøer i Eide kommune. s. 21

4.1.1. Krekvika og Stakkvika.

4.1.2. Strand, Herskedalen og Kjøl.

4.1.3. Lia, Sorset, Ugelstad og Vasskor med Finnsetra.

4.1.4. Einset (Svanvika) og Vågsbøen.

4.1.5. Halåsen, Brandsetra og Nås.

4.1.6. Langneset og Sandneset.

4.1.7. Lyngstadåsen og Dyrhaugan.

4.1.8. Krakalia, Skjelvika og Eide.

4.1.9. Silset og Silneset.

4.1.10. Linset, Visnes og Jørgenvågen.

4.1.11. Lyngstad, Bollia og Gådalen.

4.1.12. Ørjavika, Mekvika, Gautvika og Brandshaugen.

4.1.13. Bjørnevika, Gaustad m. Årsbogen og Vevang.

4.1.14. Orøya, Langøya og Smørholmen, Strømsholmen, Skarvøya og Hulvågen.

4.1.15. Kvitholmen.

4.2. Museum.

s. 23

4.3. Naturbeitemark.

s. 24

Fra venstre side for inngangsdøra til den gamle kverna i Krekvika. Dette er rester etter **næveld** som er brente hull i treverket for å holde julgeita eller haubukken borte fra kverna.

Foto: Jonny Lyngstad.

Mjøløkista i mølla i Kallmyra på Lyngstad.

Foto: Jonny Lyngstad.

Del 2:

5. Handlingsprogram for kulturminnearbeidet i Eide 2017 - 2021. s. 25

- 5.1. Hovedmål og resultatmål. s. 25
- 5.2. Tiltak, generelle. s. 25
 - 5.2.1. Hensynssoner. s. 25
- 5.3. **Tiltak, enkeltobjekt.** s. 25
 - 5.3.1. Gravminner ved Eide kirke og Gaustad kirkegard. s. 25
 - 5.3.2. Forsvarsanlegget på Vevang. s. 26
 - 5.3.3. Nordmøre feltspatbrud på Silneset.
 - 5.3.4. Storlands Kobberminer på Visnes.
 - 5.3.5. Kistegravene på Visnes. s. 27
 - 5.3.6. Rullesteinshågen på Vevang. s. 28
 - 5.3.7. Kvitholmen fyr. s. 28
 - 5.3.8. Losjehuset på Vevang. s. 28
 - 5.3.9. Svanviken Arbeidsskoloni. s. 29
 - 5.3.10. Øyen grendahus. s. 30
 - 5.3.11. Strømsholmen handelssted. s. 30
 - 5.3.12. Gustadnaustan. s. 31
 - 5.3.13. Smørholmen kystmeldestasjon.
 - 5.3.14. Smørholmen fiskevær. s. 32
 - 5.3.15. Kverna i Krekvika. s. 32

Det gamle stabburet i Svanvika, Einset.
Foto: Jonny Lyngstad

Del 3:

- 6. Oppslagsdel.** s. 33
 - 6.1. Rammer for arbeidet. s. 33
 - 6.2. Eksisterende register for kulturminner. s. 34
 - 6.3. Kulturminner som ikke er omfatta av plana. s. 35
 - 6.4. Sentrale aktører i kulturminnevernet. s. 35
 - 6.5. Hvorledes verne? s. 35
 - 6.6. Vernebegrep i lovverket. s. 36
 - 6.7. Verdssetting av kulturminner og kulturmiljø. s. 38
 - 6.8. Kilder med informasjon om fortida. s. 39
 - 6.9. Tema i Eide-minne utgitt av Eide Historielag. s. 40

Oversiktskart s. 41

Husa ute på Kvitholmen.
Fra venstre: Løa bygd 1849,
assistentboligen bygd 1861,
fyrimesterboligen bygd 1842
og maskinhuset.
Foto: Jonny Lyngstad

Del 1:

1. FORORD

Kulturminnevernet starta historisk med å ta vare på gjenstander som kunne visest fram som attraksjoner.

I Eide har det også gjennom tidene vært samla gjenstander av ulik slag. Mange fins i privat eie, mens andre er overført til Gamle Kvernes Bygdemuseum (GKB).

Etter hvert har det blitt satt mer fokus på verdien av å ta vare på bygningene på sitt opprinnelige sted, gjerne samlinger av bygg som viser sammenhenger både fysisk og funksjonelt. Med begrepet kulturmiljø fikk en også fokus på andre element som veier, bruer, murer, steingjerder, landskap og lignende.

Fra det kulturpolitiske ståstedet er det viktig å vise mest mulig av historia vår i det vi tar vare på som kulturminner.

Det som er av kulturminner skal ikke bare vise det særegne og spesielle, men også alle sider av utviklinga i et samfunn.

Det er i samband med kulturminneplana viktig å få sikre førstehands kilder som gir oss dokumentasjon og forståelse av hvorledes samfunnet har vokst fram.

Dette er i samsvar med Riksantikvaren sitt prosjekt fra 2010 «*Kunnskapsløftet for kulturminneforvaltninga*», der målet er å skaffe bedre oversikt, styrke samarbeidet mellom forvaltningsnivåa og styrke den kommunale kompetansen på kulturminnefeltet.

Da vi starta arbeidet med kulturminneplana, var det enkelte som hadde som mål at denne skulle gi oss ei oversikt over **alle** kulturminna i Eide.

Grunnlaget var SEFRAK-registreringa fra 1985 til ut hausten 1990 hvor hele kommunen ble dekt og registrert. Intensjonen var å registrere ALLE hus, ruiner og andre kulturminner bygd eller oppført før 1900. I Eide ble imidlertid grensa flytta til 1910, slik at alt som var eldre enn 1910 ble registrert. Det har nå gått over 30 år sia den første registreringa ble foretatt. En del hus og bygninger har blitt borte, revet av eierne for å bygge nye hus, mens andre bygninger har råtne ned og ligger i ruiner. Det burde derfor vært gjort ei kontrollregistrering for å se hva som gjenstår rundt om i de ulike bygdene. Dette er et omfattende arbeide og har ikke blitt prioritert i utarbeidelsen av denne plana. I mitt arbeide med bygdebøkene for Eide har jeg funnet flere ruiner etter f.eks. setrer eller sommerfjører som ble bygd før 1900, men som ikke er med i SEFRAK-registreringa. Det har i tillegg vært mulig for alle til å melde inn aktuelle objekt. Flere av forslaga som til nå har kommet inn, er kulturminner som allerede er med i den regionale plana enten av regional eller nasjonal verdi

Det er umulig for meg å love at lista er komplett, men jeg håper at denne første kulturminneplana skal være ei dynamisk plan som både fanger opp nye objekt og som kan endre vurderingene av hva som til enhver tid skal ha lokal, regional eller nasjonal verdi.

Rulleringer eller revidering av plana med 2 til 4 års mellomrom er derfor nødvendig. Det må da være rom for å legge til nye kulturminner, samt fjerne kulturminner fra lista. Det er gjennom vedtatt handlingsplan vi gjennomfører plana. Plana vil bli lagt til grunn for anna kommunal planlegging.

Eide 15. august 2016

Jonny Lyngstad

2. Mål og rammer for planarbeidet.

2.1. Innledning.

Kulturminner og kulturmiljø er spor vi mennesker har satt etter oss, mens kulturlandskapet er alt landskapet som er påvirket av menneskene. Gamle hus, ruiner av bygg, gravhauger og slåtteenger er alle eksempel på dette. De kan fortelle oss om menneska sine liv gjennom tidene.

Å ta vare på kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap er ei investering for framtida. Det kan legge grunnlag for næringsutvikling, turisme og vekst for lokalsamfunnet. Kulturminna er viktige for folks livskvalitet og identitet, og bidrar til å skape attraktive byer, tettsteder og bygder.

I dag er kulturlandskapet ofte trua av gjengroing eller utbygging. Dette har ført til at kulturpåvirkte naturtyper er i sterk tilbakegang i mange områder, samtidig som andre områder er overbeita. Mindre hogst og slått, samt endring i husdyrbeite langs skoggrensa, har ført til gjengroing av kulturlandskapet.

Rester etter den gamle dampskipskaia i Svanvika, Einset med kaihuset.
Foto: Jonny Lyngstad.

Det er viktig at vi har et bevisst forhold til hva kulturminner og kulturlandskap vi ønsker å ta vare på for etterkommerne våre.

Stortinget har vedtatt at det er et nasjonalt mål å ta vare på et representativt utvalg av kulturminner, og redusere det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljø. I tillegg skal arter og naturtyper i kulturlandskapet tas vare på. Alle som er med i plan- og utviklingsprosesser, skal ta hensyn til kulturminner, kulturmiljøer og -landskap.

De nasjonale resultatområda, måla og indikatorene er det gjort greie for i Prop. 1 S (2013–2014). Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak) fra Klima- og miljødepartementet.

Her blir det slått fast at:

1. Tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljø skal minimeres. Innen 2020 skal det legges fram oversikt over verneverdige kulturminner og kulturmiljøer for hver kommune som grunnlag for å prioritere et utvalg som skal tas vare på.
2. Et prioritert utvalg automatisk freda og andre arkeologiske kulturminner skal ha et ordinært vedlikeholdsnivå innen 2020.
3. Et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljø skal være vedtaksfreda innen 2020.
4. Freda bygninger, anlegg og fartøy skal ha et ordinært vedlikeholdsnivå innen 2020.

5. Mangfoldet av naturtyper i kulturlandskapet skal tas vare på eller gjenopprettes innen 2020. Som en del av dette skal det genetiske mangfoldet og viktige økologiske funksjoner og tjenester sikres.
6. Et representativt utvalg av naturtypene i kulturlandskap skal vernes for kommende generasjoner, og verneverdiene i verneområda skal opprettholdes eller gjenopprettes.
7. Areal brukt til landbruk skal være bærekraftig forvalta innen 2020.

2.2. Formålet med lokal kulturminneplan.

I det vedtatte planprogrammet ble følgende mål satt opp:

Hovedmål.

Målet med lokal kulturminneplan er å øke kunnskapen om og bevisstgjøring av lokale kulturminner i Eide, og etablere grunnlag for god kulturminneforvaltning.

Dette skal oppnås ved å:

- Gjennomføre registrering av faste kulturminner.
- Foreta verdivurdering av registrerte objekt.
- Utarbeide forvaltnings- og handlingsplan for lokale kulturminner.

Delmål.

- Synliggjøre verdien av lokale kulturminner og øke kunnskapen om hvorledes de kan forvaltes, både av det offentlige og av private.
- Ta vare på viktige kulturhistoriske verdier og se på dem som en ressurs.
- Legge til rette for vern gjennom bruk.
- Etablere samarbeid med fylkeskommune og stat for forvaltning av kulturminner og kulturmiljø av regional og nasjonal verdi.

2.3. Informasjon og medvirkning.

Kommunen er ansvarlig for varsling, offentlig høring og ettersyn av plansaker.

I den nye Plan- og bygningslova er det lagt større vekt på medvirkning for å få med flere interessenter i planarbeidet.

Vinteren 2015 ble det utarbeidd planprogram for kulturminneplanarbeidet.

I sak 11/13, møtedato 28. februar 2013, gjorde Eide kommunestyre slikt vedtak:

«Det utarbeides en kulturminneplan fra 2014. Saken oversendes Komité for oppvekst og kultur.»

Den store bautasteinen oppe på Lyngstadfjellet med vitnesteiner på hver side. Det er ingen hakk eller synlige merker i den.
Foto: Jonny Lyngstad.

Arbeidsprosessen var planlagt slik:

Tid	Hva	Ansvar
28. februar 2013	Vedtak om oppstart	Kommunestyret
Vår 2015	Utarbeiding av planprogram Forberedelse av registreringsarbeidet	Arbeidsgruppe
Før 1. juni	Møte i ressursgruppe	Arbeidsgruppe
Før 15. juni	Opplæring av registreringsmedarbeidere	Arbeidsgruppe
Fra juni 2015	Registrering i felt	Prosjektleder/frivillige
Desember 2015	Avslutte registrering	
Januar - mars 2015	Utarbeiding av plandokument	Arbeidsgruppe
Våren 2016	Plan til høring og godkjenning	Formannskapet
Våren 2016	Fullført plan vedtatt	Kommunestyret

Komité for oppvekst og kultur er politisk styringsgruppe for arbeidet. Ingebjørg Eide var saksordfører fram til nytt kommunestyre ble valgt hausten 2015 da hun gikk ut av kommunestyret.

Hvordan har arbeidet gått?

Det ble ikke oppnevnt ei administrativ arbeidsgruppe som skulle følge planarbeidet i prosjektperioden. Jonny Lyngstad arbeidet alene med plana.

I planprogrammet la man opp til at frivillige organisasjoner og engasjerte privatpersoner skulle være viktige bidragsytere og fungere som referanse- og ressursgruppe. Dette ble det ikke tid til.

Kommunen inviterte til åpent folkemøte om kulturminneplanarbeidet 26. august 2015. Det var lite konstruktivt som kom fram på dette møtet fra de få som møtte opp, 6 oppmøtte foruten ordfører Ove Silseth, saksordfører Ingebjørg Eide og prosjektleder Jonny Lyngstad. Flere hadde ikke forståelsen av at ei slik plan var nødvendig og enkelte var også redde for at ei slik plan ville legge hindringer i vegen for deres bruk av bl.a. eldre bygninger.

Det ble også orientert om plana i to kommuneaviser i løpet av 2015 med ønske om innspill. Det kom bare et par innspill fra kommunens innbyggere.

Innbyggerne ble også varslet om planarbeidet og oppdatering av SEFRAK-registeret gjennom informasjon i kommuneavisa.

Det var ønskelig å legge et høringsutkast til kulturminneplan fram til politisk behandling i januar 2016, med god høringsfrist. Tanken var å avholde grendamøter, der innbyggerne kunne komme med innspill og råd i det videre arbeidet med hvilke kulturminner kommunen og befolkningen skulle prioritere og ta vare på.

Tanken var at ei justert kulturminneplan kunne legges fram for endelig politisk vedtak våren 2016. Den skulle så være et nyttig og gjennomarbeida grunnlag ved utarbeiding av ny arealplan for Eide kommune.

Å ta vare på lokale kulturminner for framtida bør skje i et positivt samarbeid mellom eiere og offentlige instanser. I noen tilfeller vil kanskje også frivillige lag, andre private og kommersielle interesser ønske å bidra i dette samarbeidet.

Eide kommune har et godt utarbeida SEFRAK-register for hele kommunen hvor flesteparten av tufter, kulturminner og eldre bygninger oppført før 1910 ble registrert fra 1984 til ut hausten 1990. Mesteparten av dette er nå lagt ut digitalt.

Som prosjektleder arbeidet Jonny Lyngstad med plana i 10 % stilling, annakvar onsdag fra september 2015 til ut desember 2015, i alt 31 arbeidsdager.

Før arbeidet tok til hadde man håpa at det skulle bli tid til å være litt ute i felten og registrere opp igjen noe av det som han og flere andre registrerte i SEFRAK fra 1984 til ut hausten 1990. Det har det dessverre ikke blitt tid til dette.

Denne kulturminneplana blir i utgangspunktet ei ferdig papirplan som det skal arbeides videre med i åra som kommer.

Mye av det som er nevnt av hus, tufter, steiner, naustklynger, kverner etc. under de ulike matrikkelgardene, se pkt. 3.3, er ikke tatt inn i handlingsprogrammet.

Ved rulling og revidering av plana er det meninga at enkelte av disse kulturminna eller kulturmiljøa kan tas inn i handlingsprogrammet, eller fjernes fra dokumentet.

Til slutt er det satt opp et handlingsprogram over de enkelte kulturminner eller kulturmiljø som det bør satses på i de påfølgende år.

Det er ikke lagt noen form for økonomiske føringer for gjennomføring av denne plana. Det vil det bli opp til kommunestyret å gjøre i de nærmeste åra.

Eide kirke. Bygd i 1870-71 med byggmester Gustav Olsen fra Trondheim som ansvarshavende.

Den ble innvigd av biskop Grimelund 22. august 1871 og første gudstjeneste avholdt 10. september samme året.

Foto: Jonny Lyngstad.

3. Kulturminner og kulturhistorie i Eide kommune.

3.1. Eide si kulturhistorie.

I Eideboka b. 4, s. 11 skrevet av Jonny Lyngstad og utgitt i 2002 blir det gjort rede for gardsnavnet Eide som har gitt navn til kommunen.

Registrerte oldtidsfunn er lokalisert ved NTNU, Vitenskapsmuseet, Trondheim.

I Kulturminnesøk - <http://www.kulturminnesok.no/> - finnes det 49 registreringer fra Eide kommune. Under de ulike tidsperiodene er det tatt med noen av de funna som til nå er blitt registrerte. I Eide kommune er det gjort arkeologiske funn i alle periodene.

3.1.1. Eldre steinalder (9000 - 3200 år før Kristus).

Eide ble isfri for vel 10000 år siden. Menneska inntok raskt regionen og livnærte seg av jakt og fangst. For folk som levde slik, måtte det være ideelt å bo her nært havet.

På garden Visnes ble det i 2002 gjort funn av en boplass fra eldre steinalder. Det ble bl.a. gjort funn av mikrolitter (prosjektiler) og flekkekniv som er typisk funn fra eldre steinalder.

På garden Lyngstad ble det i 2011 gjort funn av en steinalderlokalitet. Det ble funnet to eggavslag fra skiveøks. Skiveøkser er typiske for eldre steinalder.

3.1.2. Yngre steinalder (3200 – 1800 år før Kristus).

I denne perioden ble folk bofaste og starta med jordbruk.

I topografisk-statistisk beskrivelse over Romsdals Amt, utgitt «efter offentlig foranstaltning» ved Amund Helland i 1909, går det fram at det er kjent 2 steinalderfunn i Eide.

På begge sider av Strandaelva på garden Strand, se Eideboka b. 1, s. 96, ble det i perioden 1932 til 1959 funnet betydelige mengder med flint brukt som flekker, skiveøks, skraper etc.

Dette stammer trolig fra en boplass fra steinalderen.

På garden Lyngstad ble det gjort et funn i 1967 av ei slipt flintøks som er blitt datert til omkring år 2000 f.Kr., se Eideboka b. 7, s. 22.

Denne slipte flintøksa med tynt blad ble funnet i 1967 i grus ca. 20 cm under matjorda 6 m vest for det nordvestligste hjørnet av huset på bnr. 72 under garden Lyngstad. Foto: NTNU, Vitenskapsmuseet, Trondheim.

I Litlvika, Gaustad ble det i 2003 funnet ei slipt steinøks datert til perioden 2800-2400 f.Kr.

På garden Gaustad ble det i 2009 gjort funn av en steinalderlokalitet. Det ble bl.a. funnet en slipt skiferspiss fra yngre steinalder.

Uten videre tidfesting ble det i 2009 gjort funn av to steinalderlokaliteter på bruket Stømsvik, Vevang. Dette er spor etter folk som har bodd ved Straumen i steinalderen.

På garden Eide ble det i forbindelse med utgravinger av området langs Steinhuggervegen i Eide sentrum i 2014 funnet avslag av flint og kvarts fra en steinalderlokalitet.

3.1.3. Bronsealder (1800 - 500 år før Kristus).

Bronsealderen begynte da menneska lærte å lage bronsegjenstander, mest smykke.

Bronse er ei legering som består av ca. 90 % kopper og 10 % tinn. Den var svært kostbar, og de fleste brukte derfor fortsatt ei mengde stein- og treredskaper heilt fram til jernalderen.

I Eide kommune er det ikke gjort funn av bosetning som er datert til bronsealderen, men det er gjort enkeltfunn av gjenstander som dateres til denne perioden.

I 1902 ble det dypt i ei myr på garden Vevang funnet en spalteforma bronseøks (pålstav).

Denne typen øks er uvanlig for Norge, men er funnet i Sverige og lenger sør i Europa.

Under tomtegraving ble det på Vevang funnet en dolk av flint ca. 1 m nede i jorda.

På garden Visnes ble det i 1945 funnet et fragment av en flintdolk, se Eideboka b. 6, s. 224.

Rester av ovnen som ble brukt under utvinning av jern. Denne ovnen er datert til 650-775 e.Kr. og ligger i utmarka til bnr. 10 på Lyngstad, se Eideboka b. 7, s. 22.

Foto: Jonny Lyngstad.

3.1.4. Jernalder (500 år før Kristus – 1000 år etter Kristus).

Denne kulturrepoken blir regna fra da jernet begynte å bli brukt i redskaper og våpen, og fram til skriftlige kilder blir viktige kilder for det vi veit om hvorledes folk levde.

Gravskikken i perioden har satt tydelige spor i landskapet med store gravrøyser på bergrygger og nes, bl.a. på Visnes, Gaustad og Vevang. Ingen av disse er skikkelig undersøkt.

På garden Silneset var det både gravhauger og en bautastein. Alt dette ble sletta under oppdyrking av jorda på begynnelsen av 1900-tallet, se Eideboka b. 5, s. 263.

På garden Visnes finnes flere kistegraver nede på Nesset. Disse har trolig vært i bruk gjennom hele jernalderen og fram forbi år 1000 e.Kr., se Eideboka b. 6, s. 222. Gravene er av nasjonal verdi.

På garden Lyngstad er det gjort funn av anlegg for utvinning av jernmalm som er datert til en plass mellom 650-775 e.Kr., se Eideboka b. 7, s. 22.

På garden Eide ble det i forbindelse med utgravinger av området langs Steinhuggervegen i Eide sentrum i 2014 funnet spor etter et hus fra eldre jernalder, 50 f.Kr. - 65 e.Kr. Midt i Midteide boligfelt ble det under samme undersøkelse funnet flere kokegroper fra jernalderen.

Nede ved sjøen på garden Ørjavika er det funnet ei nausttuft som er datert til romertid. Den ligger inne på regional delplan for kulturminner.

På garden Krekvika finnes en bautastein som står der husa til Gammelgarden tidligere var lokalisert. NTNU, Vitenskapsmuseet i Trondheim mener at den er satt opp en gang i perioden eldre jernalder, 500 f.Kr. - 600 e.Kr., se Eideboka b. 1, s. 19.

Bautasteinen som står nede ved sjøen i Krekvika rett nedafor Gammelgarden, se Eideboka b. 1, s. 19.
Foto: Jonnv Lyngstad.

3.1.5. Mellomalder (1000 – 1537).

Norge ble samla til ett rike og vi fikk ei fastere styreform.

På garden Eide ble det i forbindelse med utgravinger av området langs Steinhuggervegen i Eide sentrum i 2014 gjort funn av en husstruktur som ble datert til 1155 - 1255 e.Kr.

På garden Dyrhaugan ble det i 2001 gjort funn av et gardsanlegg som i tid strakte seg over flere epoker. Det ble bl.a. funnet rester av ei mile eller smie fra middelalderen.

3.1.6. Nyere tid (1537 - i dag).

Fra skattelista over den såkalte tiendepengeskatten fra ca. 1520-21 ser en at nåværende Eide kommune var tynt bebodd. Kun 8 matrikelgarder med til sammen 11 brukere er nevnt i dette dokumentet. Disse var:

Ivar, Olav og Ragnhild på Vevang, Østen på Gaustad, Olav og Gjertrud på Lyngstad, Eideboka b. 7, s. 172, Olav (Oluff) på Visnes, Eideboka b. 6, s. 245, Sjur (Siord) Brand på Silset, Eideboka b. 5, s. 58, Asleff på Eide, Eideboka b. 4, s. 36, Anders på Ugelstad, Eideboka b. 1, s. 390 og Marit på Strand, Eideboka b. 1, s. 99. Flere gardar var nok fraflytta etter at Svartedauden og andre epidemier hadde herja landet fra 1449 og fram mot 1500. Utover på 1600-talet vokste antall gardar i Eide sterkt, slik at vi rundt 1630 hadde de matrikelgardene som vi har i dag. Folketallsutviklinga i nåværende Eide kommune ser slik ut, utarbeida av Jonny Lyngstad:

År	1666	1701	1801	1825	1835	1855	1865	1875	1900	1950	1960	1970	1980
Sum	604	607	797	911	1054	1351	1446	1664	2101	2649	2800	2979	3115

Etter å ha vært noenlunde stabilt fra midten av 1600-tallet til slutten av 1700-tallet, ble folketallet nesten fordobla fra 1801 og fram til 1865-1875. Deretter tok det vel 100 år før vi igjen hadde fått ei fordobling.

I bygdene var jord- og skogbruk sammen med fisket på havet og i fjordene de viktigste levevegane gjennom mange hundre år.

På 1800-talet skaut det fart i samferdselsutbygging. Sjøen ble nytta når en skulle langt, men ellers gikk folk gardimellom. Etter hvert ble småveiene utbygd til ride- og kjøreveger. Bruer måtte bygges over elver og sund. I Eide finnes fortsatt bruer som ble bygd i siste halvdel av 1800-tallet.

På 1890-talet ble det danna andelslag for å få i gang dampbåtrute fra Kristiansund og til bl.a. Sørstrand, Svanvika, Eide, Lyngstad og Vevang. Det er nok å nevne båter som Kværnæs, Kvernes, Driva og Breituss.

I 1851 kom «Lov om kirker og kirkegaarde» som ga påbud om at det måtte være plass til 3/10 av soknet sine innbyggere i kirka. Eide kirke sto ferdig i 1871 og hadde benkeplass til 340 personer.

Skolelova fra 1860 gav påbud om fast skole. Mange små grendeskoler ble bygd fram mot hundreårsskiftet, og Eide var tidlig ute med å kvitte seg med all omgangsskole.

Fra slutten av 1800-talet og utover på 1900-talet vokste det fram ulike frivillige organisasjoner med utgangspunkt i avholdssak, målsak, misjon og ungdom. Mange bygde hus for sammenkomstene sine. Rundt om i bygdene i Eide fantes dyktige båtbyggere, skomakere, snekkere, smeder og andre handverkere.

Utover på 1900-talet kom det til industri, med vekt på produksjon av gravminner (gravsteiner).

Den gamle stua ute på Orøya.
Foto: Jonny Lyngstad.

3.2. Tematisering av kulturhistoria.

3.2.1. Bosteder.

Hvorledes har folk bodd?

De første bosetterne slo seg trolig til langs sjø- og vass-strender. Båten som framkomstmiddel og fisk til mat var ei naturlig forklaring på det.

Av automatisk freda kulturminner (fra før 1537) finnes flere gravrøyser på Visnes, Gaustad og Vevang. Det finnes trolig enda flere rundt om i kommunen, men da det ikke er gjort systematiske undersøkelser, er de så langt ikke blitt oppdaga.

Ellers vil ruiner sammen med skrevne kilder fortelle hvor det har vært bosetning, mens attstående hus og bygninger vil fortelle om byggeskikk og levemåte.

Et viktig forhold å nevne er den store utskiftinga av jordeiendommer som skjedde fra 1835 og utover til 1900 her i Eide. Fram til da hadde folk i Norge bodd i klyngetun, men gjennom utskiftingene vart hovedbruka på de ulike gardene spredde slik vi ser bygdene nå. Dette er beskrevet i alle de 7 binda av bygdebøkene for Eide, se f. eks. Eideboka b. 1, s. 220 og 378, Eideboka b. 5, s. 12 og 267, Eideboka b. 6, s. 13, 141 og 145, og Eideboka b. 7, s. 25 og 27. Hovedtynga av disse utskiftingene var på 1860- og 1870-tallet her i Eide.

De siste 50-60 åra har vi fått ny konsentrasjon av hus i byggefelt også på bygdene.

Bygdemiljø og -sentrum.

Før de store utskiftingene av jordeiendommer på 1860- og 1870-tallet var Vevang, Årsbogen, Strømsholmen og Lyngstad de største sentra i Eide kommune. Byttehandelen som var en viktig del av naturalhusholdet foregikk også der.

Da Eide kirke ble bygd på garden Eide i 1871, førte dette til framveksten av et nytt sentrum med butikker og ulike handverkere.

3.2.2. Primærnæringer.

Primærnæringene har historisk vært grunnlaget for bosetning i alle deler av Eide kommune. Kombinasjon av jordbruk, skogbruk, fiske og fangst har gitt rimelig gode levekår.

Jordbruk.

Det var lite innovasjon og utvikling i jordbruket fra vikingetida til langt ut på 1800-tallet. Det blir grunngitt med naturalhushold og faktisk at folk bodde i klyngetun. I slike tette bomiljø skulle en helst verken være først eller sist. Det å prøve ut nye måter å gjøre arbeidet på, var ikke enkelt.

Utskiftinga av jordeiendommene skapte større avstand mellom folk, og pengehusholdet gjorde spesialisering mulig.

Til langt ut på 1900-talet var det lite dyrking av myrer og vassjuk jord. Men med kunnskap om grøfting og gode gravemaskiner ble store jordbruksareal lagt under plogen bl.a. fra 1930 - 1980 gjennom Ny jord i Bollia, Halåsen og Nås.

I dag ser vi derimot press på dyrkamarka til andre formål, særlig i sentrum av kommunen.

Utvida gardstun.

Enkeltstående våningshus, driftsbygninger og uthus kan ha sin verdi enkeltvis, men størst kulturhistorisk verdi har de om de kan inngå som et helhetlig kulturmiljø. Et bruk som har inntakt alt fra naust ved sjøen eller innsjøen, våningshus, driftsbygninger, uthus, sommerfjøs, seterhus og høyløe vil ha stor kulturhistorisk verdi. Slike samlinger kan det nok være vanskelig å finne i dag, men kanskje kan vi finne eksempel på de ulike bygningene dersom vi ser kommunen under ett?

Setermiljø.

I Eide hadde vi et par setrer der det var drift til ut på 1950-tallet, men da var det jamt slutt. På et par av setertuftene, Kjøl og Ugelstad, ble det i tida etterpå bygd et par hytter til fritidsbruk. De seinere åra har Strand Velforening og Halåsetras Venner bygd opp igjen noen av seterhusa på henholdsvis Strandasetra og Halåsetra. Disse bygningene blir nå brukt til overnatting, besøk og når det er aktiviteter på stedene som for eksempel klassebesøk fra skolene, gudstjenester, aktivitetsdager eller konserter. Disse to setrene betyr i dag fysisk aktivitet, stillhet og historisk dokumentasjon, som nå er gode folkehelsverdier. Faktum er at mange nedlagte setrer er attraktive turmål. Det er rimelig å anta at folk legger turen til setrene fordi det gjerne er godt opparbeidde stier og veger fram til dem. Men di hyppige besøka kan like gjerne være fordi en får oppleve et lite endra kulturmiljø som tydelig forteller om liv og strev for bare noen tiår siden.

De ulike setrene er beskrevet i alle de 7 utkomne binda av Eideboka, se Eideboka b. 1, s. 15, 62, 94, 165, 224, 289, 310 og 384, Eideboka b. 2, s. 14, 123, 262 og 436, Eideboka b. 3, s. 16, 134, 157, 217, 260, 326 og 461, Eideboka b. 4, s. 25, Eideboka b. 5, s. 29 og 278, Eideboka b. 6, s. 27 og 161 og Eideboka b. 7, s. 51.

Den nyoppførte Rotåkerbua som Strand Velforening har bygd opp igjen oppe på Strandasetra. Et populært turmål og overnattingssted.
Foto: Jonny Lyngstad.

Skogbruk.

Det har vært mye skog i Eide, og fra ca. 1605 til 1660 var skogen god handelsvare. Tidlig på 1600-talet ble det bygd mange flomsager i Eide kommune. Dette gikk så hardt ut over skogen at etter vel 60 år med rovdrift var mye av skogen hogd ut og solgt. Det var mest nederlandske skuter som kom inn fjordene for å kjøpe tømmer til bygging av hus og diker i Nederland. Denne handelen er beskrevet i bl.a. Eideboka b. 1, s. 16 og 385, Eideboka b. 2, s. 124, 202 og 272, Eideboka b. 5, s. 43 og 287, Eideboka b. 6, s. 30 og Eideboka b. 7, s. 83. I Kallmyra på Lyngstad har det fra ca. 1867 vært ei bygdekvern med ei demning kalt teppe både oppe i Lyngstadvatnet og lengre nede i elva, Oladammen, slik at vasstilførselen kunne reguleres. Noen år seinere, trolig rundt 1895, ble det bygd et sagbruk i tilknytning til kverna. Begge disse ble oppgradert i 1926-27, samt at det et par år seinere ble bygd et kraftverk i mølla. Alt dette er godt beskrevet i Eideboka b. 7, s. 118.

Fiske og fangst.

Fiske har alltid var ei viktig næring i Eide. Fisket på havet og i fjordene ble brukt både for å sikre seg ei inntekt, men også som matauke. Det var etablert flere notlag som tok ut når silda kom inn i fjordene, se bl.a. Eideboka b. 4, s. 28, Eideboka b. 5, s. 21 og 296, Eideboka b. 6, s. 155 og Eideboka b. 7, s. 60.

Ellers var det mange som for hjemmefra på de ulike fiskeria, særlig vinterfisket etter skrei og sild. Flesteparten var med i båtlag der de rigga ferdig en åttring som de tok ut med til f.eks. vinterfisket. Noen reiste også til de store fiskeværa og hyrte seg som rorskarer. Andre hadde vegn og niste og hyrte seg som lottemann, dvs. få sin lott eller del av fangsten. Da det ble aktuelt å drive fangst på sel, var det mange som i sesongen tok hyre på fangstskutene på Sunnmøre.

Naust- og bryggemiljø.

Nesten alle navnegardene i Eide hadde egne naust enten ved sjøen eller ved et vatn. Mange av dem hadde og fortsatt har naustrett ved sjøen på jorda til andre navnegarder. Gurstadnausta som var og er ei samling av naust for gardene Sorset, Øyen, Ugelstad, Vasskor og trolig også Finnsetra, ligger på eiendommen til garden Sorset, se Eideboka b. 1, s. 311. Markanausta - som var og er ei samling av naust for gardene Sandneset, Langneset og Nås, ligger på eiendommen til garden Einset, se Eideboka b. 2, s. 127. Arkeologene mener at de første nausta på disse to område kom opp i tidlig middelalder. Begge områda bør derfor være av regional verdi og interesse.

Nausta til andre navnegarder er beskrevet i Eideboka b. 3, s. 217, 262 og 327, Eideboka b. 4, s. 27, Eideboka b. 5, s. 23 og 285, Eideboka b. 6, s. 29 og 164 og Eideboka b. 7, s. 77. Også i den ytre del av kommunen finnes mange naust og brygger som er registrert i SEFRÅK.

3.2.3. Industri og handverk.

Under naturalhusholdet ble det meste laga hjemme på garden. Noen produkt var likevel så avanserte at det var behov fr å bytte til seg varene, eller få hjelp av særskilt nevenyttige kvinner og menn. Dette var handverkere så som smeder, skomakere og blikkenslagere. I de siste 300 åra har også tatere eller reisende kommet til vårt distrikt og solgt sine varer og tilbudt sine tjenester innafor enkelte yrker.

Enkelte handverk gikk over til industri allerede på 1800-tallet.

Industri er ei form for økonomisk virksomhet som er kjennetegna av at

- råvarer blir omskapte til ferdige produkt.
- produksjonen foregår i stor skala og ved hjelp av maskiner og kraft utenfra.
- det blir produsert varer i store mengder.

I Norge har det vært foredla trevirke i sagbruk i flere hundre år, men dette blir ikke regna som egentlig industri. Den norske industrialiseringa begynte omkring 1840-talet med etablering av spinneri og veveri som brukte mekanisk kraftoverføring fra elver og fossefall.

I Eide fikk vi flere smørmeieri på 1890-talet bl.a. på Eide, Eideboka b. 4, s. 28 og Eideminne 1982, s. 17 og 2002, s. 55, i Svanvika på Einset under Astrup og hans oppbygging av garden, og i Kallmyra på Lyngstad, Eideboka b. 7, s. 125. Disse var i drift til rundt 1918 da Nordmøre Meieri ble etablert i Kristiansund.

Eide er mest kjent som steinkommunen framfor noen annen kommune i Norge. Dette begynte allerede rundt 1840 da flere drev med leiting etter malm i utmarka med påfølgende skjerping. I Bergarkivet til Norges Geologiske Undersøkelser er det notert at det fantes små forekomster

av kobber-, magnet- og svovelkis på flere steder i utmarka til Visnes, Linset, Langneset og Nås.

I 1841-42 starta man opp med utvinning av kobberkis i *Storlands Kobberminer* på Visnes, se Eideboka b. 6, s. 37 og 190. Denne gruva ble nedlagt etter et par år.

Sommeren 1907 begynte man opp med utvinning av feltspat i *Nordmøre feltspatbrud* i fjellet ovafor Silneset og Linset, se Eideboka b. 5, s. 287, Eideboka b. 6, s. 37, Eideminne 1977, s. 25 og 1985, s. 23. Feltspaten ble sendt til Tyskland for bruk i framstilling av porselen. Også denne drifta ble nedlagt etter få år, det lønte seg ikke å drive den.

Den moderne steinindustrien i Eide starta opp da Ålesund brann i 1904, se Eideminne 1983, s. 3, Eideboka b. 6, s. 199 og *Kvernes prestegjeld i gammel og ny tid*, b. 3, s. 211.

I 1876 ble *Waagsbø Mølle* oppført på garden Vågsbøen av Ole Strøm fra Kristiansund som hadde kjøpt garden i 1875. Her ble det drevet guano- og sildoljefabrikk, samt vanlig sagbruk. Husa brant ned i 1904, men ble bygd opp igjen året etter, se Eideboka b. 2, s. 205.

I 1880-åra drev Adolph Beyer, Kristiansund et tranbrenneri i Årsbøgen under Gaustad kalt *Aarsbogen Tranbræderi*.

Svend Guneriusen Visnes hadde eget skomakerverksted i huset på bnr. 2, Rughaugen under Visnes. På det meste hadde han 8 mann i arbeid, se Eideboka b. 6, s. 289. Han pleide å dra oppover til Reine i Lofoten hvor han solgte støvler og sko til fiskerne under Lofotfisket.

Fra vandringa *På tur med ordføreren i Eide* i 2012. Turen gikk til Silsetsetra. Her forteller ordfører Ove Silseth om sine barndomsminner fra setra. Å bruke de gamle kulturminna til folkeopplysning og folkehelse blir viktig i framtida.
Foto: Jonny Lyngstad.

3.2.4. Handel og service.

Fra 1600- og 1700-tallet vet vi at det har vært drevet handelsvirksomhet med visse varer i enkelte tidsperioder på Einset, Lyngstad, Årsbogen under Gaustad, Smørholmen og Strømsholmen, trolig også på Vevang. På Einset og Lyngstad bodde på 1600- og første halvdel av 1700-tallet uteliggerborgere til Trondheim by som hadde kjøpmannsrettigheter, se Eideboka b. 2, s. 135 og Eideboka b. 7, s. 195. Det samme gjaldt de som bodde og drev gjestgiveri på Smørholmen og Strømsholmen i dette tidsrommet. Etter 1755 var det slutt både på Einset og Lyngstad, der vanlige bønder overtok drifta av gardene.

Kjøpmenn fra Kristiansund overtok drifta av Strømsholmen rundt 1750 og dermed også retten til å drive handel der. Bøndene som lå ute på øyene som tilhørte kjøpmenn i Kristiansund, måtte levere fisken til væreierne, noe som ble kalt værtvang, samt handle hos ham, se hovedoppgava til Johan Arvid Øien kalt *Væreiersystemet på Nordmøre på 1800-tallet*.

Fram til den nye handelslova kom hausten 1857 måtte man ha kongelig bevilling for å drive landhandel. Fra 1857 ble det krav om at man måtte ha et handelsbrev som var utstedt av fogden. Landhandlerne fikk nå lov til å drive handel fra faste utsalgssteder med enkelte utenlandske varer som kaffe, sukker, fargevarer og tobakk. Først ni år seinere kom lova som ga landhandlerne rett til å kjøpe inn alle slags varer direkte fra utlandet, men fortsatt måtte butikken ligge en viss avstand fra byene. Denne siste innskrenkningen falt bort ved den nye lova som kom våren 1874.

I 1860 var det kun handelshuset N. H. Knudtzon & Sønner på Strømsholmen som drev handel i Eide kommune. Ni år seinere fikk Peder Olsen Meeg innvilga tillatelse til å drive handel på Vevang. I 1876 kom neste butikk på Kjøl hos Johannes Pedersen Kjøl. To år seinere fikk Sven Iversen Visnes, Eideboka b. 6, s. 189, og Thomas Slatleim på Lyngstad, Eideboka b. 7, s. 136, tillatelse til å drive handel av fogd Elster. I de følgende åra kom det flere handelsmenn spredt over hele kommunen, se Eideminne 1982, s. 38. På garden Eide, der det nye sentrumet vokste fram, var det til og med bakeri fra ca. 1880, Eideboka b. 4, s. 32 og Eideminne 2004, s. 19.

På garden Eide, Eideboka b. 4, s. 52, og på Vevang var det skysstasjon fra 1880-tallet.

3.2.5. Samferdsel og kommunikasjon.

Helt fram til midten av 1800-tallet gikk folk gardimellom, og noen steder var det rideveg. Var det behov for å frakte varer over lengre avstander, ble fjorder og innsjøer brukt. Etter hvert kom det ønske og krav om opparbeiding av kjørevege på land mellom de ulike bygdelaga. I boka *Kvernes prestegjeld i gammel og ny tid* - b. 1 av R. K. Sundnes - utgitt 1948 står det litt om dette på s. 235. I 1842 ble den første strekninga fra Høgset, Gjemnes til Freneidet, Fræna gjennom Eide stukket ut. På 1850-tallet ble det så bygd nye broer over Sorsetelva og Nåsaelva. Det ble mye uenighet om hvem som skulle betale og hvor mye hver enkelt bonde skulle arbeide gratis på strekninga og broene.

I 1856 ble det så vedtatt å bygge ut vegen mellom Eide og Lyngstad. Tre år seinere ble vegnettet delt inn i vegroder hvor et visst antall gardar fikk ansvar for ei fast strekning av vegen. Sundnes skriver at det ble bygd mange småveger fra 1870-90 p.g.a. stor enighet blant befolkninga om at dette skulle prioriteres bl.a. strekningene Eide til Lyngstadåsen, Lyngstad til Bollia og Lyngstad til Vevang. Se også artikkel i Eideminne 1990, s. 46.

De første dampbåtene trafikkerte strekninga Kristiansund - Vevang fra ca. 1880, først kun en dag pr. uke, men etter ei tid to ganger pr. uke. I 1894 ble *Kværnæs Dampskipsselskap* oppretta og skipet *Kværnæs* satt inn i rute mellom Svanvika i Eide og Kristiansund med flere anløpssteder i hele kommunen. Gjennom den ble det fast rute til Kristiansund om morgenen med retur om ettermiddagen.

3.2.6. Eide kirke.

Kirkelig sett har Eide tilhørt Kvernes prestegjeld. Der var det 4 kirker: Kvernes, Kornstad, Bremsnes og Grip. Rundt 1700 ble det bygd kirke i Kristiansund. Folket i Eide tilhørte Kornstad sokn og måtte over fjorden for å komme til kirka si på Kornstad.

I 1851 kom «*Lov om kirker og kirkegaarde*» som ga påbud om at det måtte være plass til 3/10 av soknet sine innbyggere i kirka. Eide kirke sto ferdig og ble innvigd av biskop Grimelund 22. august 1871 med første gudstjeneste 14. september samme haust.

3.2.7. Skole og opplæring.

Den første skolelova kom i 1739, tre år etter at konfirmasjonen var innført i Norge. Det ble da oppretta en egen skolekommisjon i hvert prestegjeld. Fem år seinere ble det fastsatt ei egen skoleordning for Nordmøre med i alt 8 poster eller paragrafer. Det var prestene i de ulike prestegjeldene som fikk dette til, se for øvrig heftet *Eide skolehistorie - grunnskolen 250 år* - utgitt av Eide kommune i 1989.

Skolelova fra 1827 tok sikte på å få til en skole med bedre utdanna lærere. Ambisjonen var å få på plass minst en fast skole i hvert prestegjeld, seinere i hvert sokn, med eget skolehus. Nåværende Eide kommune ble delt inn i 3 distrikt sammen med resten av Kornstad sokn. Fortsatt var det omgangsskole som ble holdt rundt om i de største stuene.

Fastskolelova fra 1860 førte flere fag inn i skolen, både historie, geografi og naturfag. Den nye skolelova som kom i 1889 slo fast at barneskolen skulle være en grunnskole for hele folket. Bygging av skoler skaut etter hvert fart.

I 1846 ble det vedtatt å bygge lærerbosted for klokkeren i Kornstad sokn i Årsbogen under Gaustad. Dette huset ble også brukt som skolehus for kretsen. I 1891 vart det bestemt å bygge nytt skolehus med lærerbolig på garden Vevang. Dette huset sto ferdig to år seinere og var i bruk til 1982 da det ble revet etter at Vevang hadde fått nytt skolebygg.

Nytt skolehus ble bygd på garden Eide i 1873 der parkeringsplassen til COOP er i dag. Dette huset var i bruk fram til 1910 da nytt skolebygg ble oppført øverst i Sandhågbakken, se Eideboka b. 4, s. 390. Begge disse husa er nå borte.

I 1873 ble det bestemt å bygge nytt skolehus med lærerbolig på jorda som Kvernes Prestegjelds Skolevesen hadde kjøpt på garden Lyngstad. Huset sto ferdig 2 år seinere og var i bruk som skolehus helt fram til ny skole ble innvigd i 1948, se Eideboka b. 7, s. 86 og Eideminne 1991, s. 39. Huset står fortsatt, men er i privat eie.

Tidlig på 1890-tallet starta ei imponerende desentralisert skoleutbygging. Øyen og Nås fikk egne skolebygninger i 1894, Eideboka b. 1, s. 458 og b. 3, s. 104, mens skolehuset på Strand sto ferdig i 1895, se heftet *Eide skolehistorie - grunnskolen 250 år*, s. 21, samt ulike artikler i Eide historielag sine hefter, bl.a. Eideminne 1994, s. 17.

Disse gamle skolene har lidd ulik skjebne. Tre bygninger, Lyngstad, Nås og Strand, er overdratt til private eiere, mens Øyen ble overtatt av Øyen Grendalag og to ble revet, Eide og Vevang.

Ny runde med skolebygg kom i åra 1948-1982, då både Lyngstad (1948), Bollia (1953), Eide sentrum (1957) og Vevang (1982) fikk nye skolehus.

3.2.8. Frivillig lagsvirksomhet:

På slutten av 1870-åra starta den første organiserte korsangen opp i Eide da lærer Peder Vebenstad fikk stifta et kor, mest sannsynlig et blandakor. Etter rundt 10 år gikk koret i stå da lærerne, som var dirigenter, flytta på seg til andre distrikt. Fra 1894 og utover til utpå 1940-tallet var Aslak J. Halås den store drivkrafta og dirigent for ulike kor i og rundt Eide sentrum bl.a. ett kor kalt *Aslakkoret*, se *Kvernes prestegjeld i gammel og ny tid*, b. 3, s. 195. Det hele endte opp i at *Eide Songlag* ble stifta hausten 1941. Sangkoret ble nedlagt i 2009, se heftet

Eide Songlag 50 år og *Eideminne* 1991, s. 48 og 2006, s. 58. I *Eideminne* 1984, s. 9 og 1997, s. 12 finnes to artikler om det tidligste musikklivet i Eide fra bl.a. brev som Ivar R. Eide skrev til Arne Bjørndal.

Det var sangkor både på Lyngstad, *Eideboka* b. 7, s. 149, og på Vevang, men også disse er nå nedlagt. I boka *Songen på Nordmøre*, b. 2, finnes en del opplysninger om sanglivet i Eide.

IOGT-losjen *Hjemmet* ble stifta i på Vevang hausten 1886, men ble fasa ut på 1940-talet. På Vevang bygde losjen eget hus rundt 1920. Dette huset ble overtatt av Vevang Velforening i 1987 og brukes nå som lokalt museum, se artikkel i *Eideminne* 1994, s. 30.

På begynnelsen av 1890-tallet ble de stifta 2 nye losjer i Eide, *Ungdommens støtte* på Lyngstad og *Skjoldmøen* på Eide, men disse ble lagt ned etter få år. Rundt 1900 ble losjen *Stjernen* stifta på Sørstrand og losjen *Aaren* på Eide. Sistnevnte satte opp eget hus på Vågsbøen, men dette ble revet på midten av 1970-tallet, *Eideboka* b. 2, s. 209. I 1910 ble losjen *Lyngstad Von* stifta, *Eideboka* b. 6, s. 181, og rundt 1918 ble barneforeninga *Solstrålen* stifta på Lyngstad, se *Eideminne* 1992, s. 46.

Rester etter teppå ved utløpet av Hældalsvatnet, Sandneset. Å teppe vil si å stoppe noe som renner for eksempel blod eller vatn. Det heter også ei topp, flere tæpper.

Foto: Jonny Lyngstad.

Isingvågen skytterlag ble stifta i 1896, se *Eideminne* 1976, s. 11.

Eide og Naas skytterlag ble stifta i 1915, se *Eideminne* 1995, s. 50. Skytterlaget har nå leiekontrakt på Finnsetra hvor de har anlegga sine, samt leier lokaler i Bollitun i Bollia. Seinere kom Ørjavik og Lyngstad skytterlag, men dette ble nedlagt trolig på 1930-tallet.

Da interessa for idrett begynte å våkne i Eide, prøvde man å starte ulike lag som skulle ta seg av dette, men det ble med forsøka, se *Eideboka* b. 6, s. 214 og *Eideboka* b. 7, s. 151. Midt på

1930-tallet ble tanker om idrettslag gjort om til handling: Idrettslaget Frode ble stifta i 1935, se *50-års beretning for Il Frode*, Lyngstad og Omegn Idrettslag i 1936, se *L.O.I. 50 år* og Eide Idrettslag i 1937, se *Eide I.L. gjennom 50 år* og *Eide Il 75 år*.

Lyngstad ungdomslag ble stifta i 1909, og lagshuset *Solvang* stod ferdig i 1916. Etter god innsats på bygget etter tusenårsskiftet, ble stedet valgt som Eide kommune sitt Tusenårssted i 1999-2000. I forbindelse med at laget feira 100 år i 2009, ble det gitt ut et hefte på 84 s. kalt *Jubileumsskrift for Lyngstad Ungdomslag 100 år - 1909 - 2009*.

Rett før jul i 1925 gikk ungdommer fra Nås og Eide kretser sammen om å stifte et frilynt ungdomslag kalt *U. L. Luren*. Eget hus, *Eidshallen*, ble bygd i Eide sentrum og sto ferdig jula 1936, se artikkel i Eideminne 2006, s. 30. I 1992 ble ungdomslaget lagt ned og *Eidshallen* overtatt av Eide Velforening.

Ungdomslaget Havbryn på Vevang ble stifta rundt 1930. De brukte losjehuset til sine fester fram til rett etter andre verdenskrig da de overtok ei stor tyskerbrakke. Denne ble revet i 1979 og nytt nåværende grendahus ble tatt i bruk året etter.

Eide sykepleierforening ble stifta i 1921. Etter få år gikk det over til å hete Eide Helselag av nasjonalforeningen for folkehelsen, se heftet *Eide Helselag av nasjonalforeningen for folkehelsen 1921-1991 - 70 år*.

Tidligere har kristelige organisasjoner stått sterkt i kommunen. Det var misjonsforeninger i alle bygder, men nye tider og anna organisering av bygdefolket gjorde at disse ble lagt ned etter hvert fra rundt 1980. I Eideboka b. 7, s. 153 finnes en artikkel om ulike foreninger og lag i Eide kommune.

Lyngstad og Visnes kvinneforening av N.M.S ble stifta i 1889, se Eideminne 1989, s. 10. Alle bygdelag hadde eget bedehus: Vevang, Lyngstad, Eideboka b. 7, s. 594, Bollia, Visnes, Eideboka b. 6, s. 213, Eide, Eideboka b. 4, s. 295, Nås, Øyen, Reierlia og Strand. Nå er kun husa på Eide, Bollia og Vevang i aktiv bruk til religiøse formål.

Sangkor, musikklag, barneforeninger, ikke minst idrettslag har vokse fram i di ulike grendene, og i dag har vi rundt 30 godt oppegående frivillige lag og organisasjoner i Eide kommune. Bedehusa og ungdomshusa er nevnt. Av andre store lagshus der laga sjøl har stått for bygging og drift, må nevnes klubbhusa til Il Frode, Eide Il og Lyngstad og Omegn Il, grendahusa til Bolli Bygdalag i Bollia og Strand Grendalag på Strand og skytterhuset på Finnsetra.

Jonny Lyngstad har samla inn arkivet fra mange ulike lag og organisasjoner i Eide. Disse oppbevares nå i arkivet på Eide rådhus, men skal katalogiseres og sendes til IKA Møre og Romsdal for sikker oppbevaring.

3.2.9. Andre verdenskrig.

Den tyske okkupasjonsmakta bygde fra 1942 ut forsvarsanlegget på Vevang med kanon-, luftvern- og maskingeværstillinger. Her hadde de også en fangeleir der krigsfanger fra andre land deltok i utbygginga. Området er stort, godt synlig, men ikke noe er gjort for å ta vare på det. I plansammenheng er anlegget med i den regionale kulturminneplana.

I flere av Eide Historielag sine årsskrifter er det skrevet om hendelser og minner fra krigen, Eideminne 1980, s. 3, 1985, s. 3 og s. 19, 1986, s. 4, 1991, s. 4, 1992, s. 4 og 20, 1994, s. 12, 2000, s. 44, 2002, s. 22, samt spesielt Eide-minne 1990 og 1995 som hadde andre verdenskrig som tema.

Det er videre minnesteiner over falne både ved Eide kirke og på Gaustad kirkegard.

4. Aktuelle kulturminner og kulturmiljø i Eide kommune.

Nedafor er satt opp en del kulturminner under de ulike namnegardene uten at dette skal sees på som en fullstendig eller korrekt opptegnelse. Det er meningen at denne lista skal påføres flere kulturminner etter hvert som man finner dette nødvendig, eller ta bort kulturminner som blir revet, råtner ned eller man ikke finner aktuelt å ha med på lista.

Mange steder i kommunen finnes ruiner eller steintufter etter hus som er revet. Det er helt umulig å ta med alle disse i denne lista, men flesteparten er registrert i SEFRAC og dermed lagt inn digitalt på kart. Det samme gjelder alle bygninger som er oppført før 1910.

4.1.1. Krekvika og Stakkvika.

Steinen på Gammelgården, kverna og smia i Einhågen, sommerfjøstufter oppe i lia, flott naust i Buskeneset, alt dette under Krekvika.

Vasshjulet eller kvennakallen i den gamle kverna i Einhågen i Krekvika.
Foto:
Jonny Lyngstad.

4.1.2. Strand, Herskedalen og Kjøl.

Seterruiner på Strandasetra og etter de to setrene til Herskedalen, gammelt hus hvor det har vært fjøs i ene enden i Sør-Jovika på Strand, gamle stuebygninger, stabbur og eldhus på Dalen og Flata på Herskedalen, fint tun i Innergården på Kjøl, flott stuebygning og lite naust ved Vorholmen under Reitan på Strand.

4.1.3. Lia, Sorset, Ugelstad og Vasskor med Finnsetra.

Eldre stuebygning i Lia (Reierlia) med 2 rosemalte dører med kledninger fra 1740, seterruiner både i Lia (Reierlia), Sorset, Ugelstad, Vasskor og Finnsetra, hovedhuset på Ner-Sorset, som det fortelles, skal ha vært fengsel i Bekken på Tingvoll, grendehuset på Øyen som tidligere var skole, gammelt bedehus og smie på Elverhøy under Sorset, rester etter gammel løe på Sør-Leitet under Ugelstad, 2 gammel kverner på Vasskor og Finnsetra.

4.1.4. Einset (Svanvika) og Vågsbøen.

Kjempestor løe og flere hus i Svanvika bygd i tidsrommet 1885-1910, gammel stue i Svanvika, tufter etter Markanausta til Halåsen, Nås, Langneset og Sandneset, Gurstad-naustan er ei samling av naust tilhørende Sorset, Ugelstad, Øyen og Vasskor, gammel mølle i Vågsbøen, Astruplåna på Elvheim under Vågsbøen.

Forsamlingshuset med skole og leilighet for lærerinna i Svanvika, bygd 1910 - 13, Eideboka b. 2, s. 130. Foto: Jonny Lyngstad.

4.1.5. Halåsen, Brandsetra og Nås.

Flere sommerfjøs- og setertufter på Halåsen og Nås, gamle orrhytter på Halåsen, eldre hus på Reiten på Nås, eldre hus i Slettmyra under Halåsen, to kjempestore steiner, Hærbær og Gunna, i Gunnadalen under Brandsetra, 2 gamle trønderlåner på Brandsetra, flotte rester etter 2 kverner på Brandsetra.

4.1.6. Langneset og Sandneset.

Ei gammel kvern på Sandneset, flotte ruiner etter den første bebyggelsen på Langneset, rester etter ei teppe (demning) ved utløpet av Hældalsvatnet.

4.1.7. Lyngstadåsen og Dyrhaugan.

To rodesteiner på bnr 1 i Lyngstadåsen, stor grensestein oppe på Vorphågen, gammel kårstue i Lyngstadåsen, tufter etter gammel bosetting i Dyrhaugan, rester etter seterhusa til Dyrhaugan, flott buegang av stein inn til fraukjelleren på Nørdgarden i Dyrhaugan.

4.1.8. Krakalia, Skjelvika og Eide.

Eide kirke med gravminner, tufter etter gammelt tun i Øvergarden i Krakalia, eldre stue og løe i Tørrisgarden, eldre hus på Medteide under Eide, huset Fredlund, Mølleroptunet og Eide Auto sin gamle bygning i Eide sentrum.

4.1.9. Silset og Silneset.

Flere sommerfjøs- og setertufter på Silset og Silneset, eldre stue i Høgstua under Silset, eldre naust på Silset, gruveanlegget etter Nordmøre feltspatbrud oppe på fjellet, eldre stuehus i Hansgarden og Rønningen på Silneset, tufter etter tranbrenneri på Silnesholman.

4.1.10. Linset, Visnes og Jørgenvågen.

Kistegraver på Nesset, flere sommerfjøs- og setertufter på Linset og Visnes, gruveanlegget etter Storlands Kobberminer på Visnes, gammelt tun på Rughaugen på Visnes, gammel stue i Medtigarden på Visnes.

4.1.11. Lyngstad, Bollia og Gådalen.

Flere sommerfjøs- og setertufter på Lyngstad, eldre gardsanlegg med smie og mølle i Kallmyra på Lyngstad, eldre skolehus nå bolighus på Vollen på Lyngstad, to eldre brygger tilhørende Kallmyra og Bogen på Lyngstad, Slatleimbrygga i sentrum av Lyngstad, eldre hus og rodestein på bnr. 1 i Bollia, eldre hus i Kjerran i Bollia.

4.1.12. Ørjavika, Mekvika, Gautvika og Brandshaugen.

Båtstøanlegg i Ørjavika, setertufter under Gautvika, eldre hus i Tronsgarden i Gautvika.

4.1.13. Bjørnevika, Gaustad m. Årsbogen og Vevang.

Mange gravhauger og gravfelt både på Gaustad og Vevang, losjehuset på Vevang, omfattende forsvarsanlegg fra andre verdenskrig på Vevang, gravminner på gravstedet på Gaustad, flere eldre småhus og naust i Årsbogen, eldre hus i Hansgarden, Berget, Hågen og Hamna på Vevang, to brygger og handelssted med kai på Vevang.

Hansgarden på Vevang. Staselig nordmørslån, trolig fra 1700-tallet.
Foto: Jonny Lyngstad

4.1.14. Orøya, Langøya, Smørholmen, Strømsholmen, Skarvøya og Hulvågen.

Gammel stue på Orøya, flere gamle hus på Smørholmen, meldestasjon på Smørholmen, flere eldre hus på Strømsholmen (handelssted), gammel brygge på Skarvøya.

4.1.15. Kvitholmen.

Fyr fra 1842 og bygningsmasse. Alt er vedtaksfreda, drifta av Kvitholmens Venner.

4.2. Museum.

Sjøl om lause gjenstander ikke er omfatta av denne plana, er det likevel på sin plass å peke på følgende:

Eide kommune er en del av nedslagsfeltet til Gamle Kvernes Bygdemuseum (GKB) på Kvernes, Averøy kommune. Her finnes en mengde gjenstander som er gitt av privatfolk i Eide kommune.

Eide barneskole og Lyngstad skole har samla en del skolehistoriske gjenstander og bøker som er utstilt i lokalene til de to skolene.

Losjehuset på Vevang.

Huset eies av Vevang Velforening og er åpent under tilstelninger som velforeninga har. Det ble bygd som losjehus rundt 1920 av IOGT-losjen *Hjemmet* som ble stifta i på Vevang hausten 1886, se foran under 3.2.8. Frivillig lagsvirksomhet. Velforeninga kjøpte huset av IOGT på Molde for 10 000 kr da de overtok det. De har bygd opp et sjøhistorisk museum hvor også regaliene fra losjen er innbefatta. Se artikkel i Eideminne 1994, s. 30.

4.3. Naturbeitemark.

Beitedyr påvirker vegetasjonen gjennom avbeiting og tråkk på en annen måte enn vanlig slåttemark. Artsrike naturbeitemarker har betydning for det biologiske mangfoldet og bør ivaretas og skjøttes.

De ulike seterområda i Eide kommune er nevnt under sine respektive gardar under pkt. 4. - Aktuelle kulturminner og kulturmiljø i Eide kommune. Dessuten er tatt med om oppbygging av seterhusa både på Strandasetra og Halåsetra. Stølområda hvor det har vært setrer her i Eide, er så å si helt gjengrodd av busker, kjerr og trær. Dette fordi det er lenge sida sist det var beiting av husdyr i områda, samt drift av de område som lå innengjerdes på setrene. De beiteområda som Fylkesmannen påpeker, blir i dag hovedsakelig brukt til sauehold.

I Eide kommune finnes disse registrerte forekomstene av naturbeitemark:

Gunnadalen under garden Brandsetra, Risestølen under Vevang, hele Kvitholmen og utmarka til Dyrhaugan har status som *viktig verdi (B-verdi)*.

Mannsholmen under Vevang og utmarka til gardene Brandsetra og Halåsen har status som *lokal viktig verdi (C-verdi)*.

Halåsetra, fra v.: Hagadalsbua, Kjerråbua, Trøabua, Kjerråfjøsene og Ekkerhågfjøsene. I bakgrunnen ser vi bua og fjøsene til Vollan. Bildet er tatt på slutten av 1940-tallet av Trygve Halaas. Eier: Eide Historielag.

Del 2:

5. Handlingsprogram for kulturminnearbeidet i Eide kommune 2017 - 2021.

5.1. Hovedmål og resultatmål.

Hovedmål.

Kulturminner og kulturmiljø i Eide kommune skal sikres godt vern og en god vedlikeholdssituasjon. Hovedfokus i tiltaksdelen i kommende fireårsperiode vil være gravminner og minner som angår steinindustrien i Eide.

Resultatmål.

- Årlige tap av freda og verneverdige kulturminner i Eide kommune skal ikke være over 0,5 %.
- Kulturminner og kulturmiljø i Eide kommune skal sikres godt vern etter plan- og bygningslova gjennom innarbeiding av hensynssoner i kommune-, detalj- og reguleringsplaner med føresegner (regulere til bevaring).
- Eierne av kulturminner og kulturmiljø skal hjelpes til motivasjon, evne og vilje til nødvendig istandsetting i samarbeid med lag, organisasjoner, kommune, fylkeskommune og kulturminnefondet.
- Kulturminner registrert i kulturminneplanen uten formell vernestatus skal vurderes særskilt og enkeltvis ved søknader om tiltak på objektet.

5.2. Tiltak, generelle.

5.2.1. Hensynssoner.

Man bør bruke plan- og bygningslova ved neste rullering av arealdelen av kommuneplanen til å lage hensynssoner for alle kulturminner av regional og nasjonal verdi, samt for et utvalg av kulturminner av lokal verdi.

5.3. Tiltak, enkeltobjekt.

5.3.1.

Navn:**Gravminner ved Eide kirke og Gaustad kirkegard.****Merknader:**

For å ta vare på gravminner produsert i Eide fra tidlig 1900-tall og fram til i dag. Steinbedrifter fra Eide har trolig produsert rundt 60 - 70 % av alle gravminner som i dag finnes på norske kirkegårder, se Slekt og Data Norge si nettside <http://www.disnorge.no/gravminner/index.php> hvor det pr. 15. august 2016 finnes 2 628 287 gravminner registrert der 1 619 025 er med bilde av gravminnet.

Kulturminnetype:

Gravminne.

Dokumentasjon:

Eideminne 1983, s. 3, Eideboka b. 6, s. 199 og *Kvernes prestegjeld i gammel og ny tid*, b. 3, s. 211

Vekting:

Lokal og regional verdi, trolig også nasjonal verdi.

Datering:

1900 - 2016.

Tiltak:

Skilt og infotavle.
Lage til et dokumen-

	tasjonssenter for gravsteinsproduksjonen i Eide, samt lage til ei utstilling av ulike typer gravsteiner eller -minner. Råd om bevaring og tilskuddsordninger.
Gjennomføring:	2018 - 2025.
Ansvar:	Eide kommune, steinbedrifter i Eide kommune.
5.3.2.	
Navn:	Forsvarsanlegget på Vevang.
Merknader:	Bygd under andre verdenskrig som en del av Festung Norwegen. Området er pressa av boligbygging. Viktig rekreasjonsområde, turistområde, samt som dokumentasjon av andre verdenskrig.
Kulturminnetype:	Forsvarsanlegg.
Vekting:	Regional verdi, trolig også nasjonal verdi.
Datering:	1942 - 1945.
Tiltak:	Skilt og infotavle, regulere til bevaring. Fjerning av gammel piggtråd og søppel som ligger i ganger og oppholdsrom, rydde hele stedet for skog og kratt. Har god parkering på kommunal grunn.
Gjennomføring:	Råd om bevaring og tilskuddsordninger.
Ansvar:	2018 - 2020.
	Eide kommune og Møre og Romsdal fylkeskommune i samarbeid med grunneier.

Foto: Jonny Lyngstad

5.3.3.	
Navn:	Nordmøre feltspatbrud på Silneset.
Merknader:	Feltspatgruve i drift 1907 - 1913.
Kulturminnetype:	Gruveanlegg.
Dokumentasjon:	Eideboka b. 5, s. 287, Eideboka b. 6, s. 37, Eideminne 1977, s. 25 og 1985, s. 23.
Vekting:	Lokal og regional verdi.
Datering:	1905 - 1913.
Tiltak:	Skilt og infotavle, regulere til bevaring. Råd om bevaring og tilskuddsordninger.
Gjennomføring:	2018 - 2020.
Ansvar:	Eide kommune og Møre og Romsdal fylkeskommune i samarbeid med grunneiere.

Foto: Jonny Lyngstad

5.3.4.

Navn: **Storlands Kobberminer på Visnes.**

Merknader: Kobbergruve i drift 1842 - 1845.

Kulturminnetype: Gruveanlegg.
Dokumentasjon: Eideboka b. 6, s. 37 og 190.

Vekting: Lokal og regional verdi.

Datering: 1841 - 1848.
Tiltak: Skilt og info-tavle, regulere til bevaring. Råd om bevaring og tilskudds-ordninger.

Gjennomføring: 2018 - 2020.

Ansvar: Eide kommune og Møre og Romsdal fylkes-kommune i samarbeid med grunneiere.

Foto: Jonny Lyngstad

5.3.5.

Navn: **Kistegravene på Visnes.**

Merknader: Trolig vært i bruk gjennom hele jernalderen fra ca. år 300 og fram forbi år 1000 e.Kr.

Kulturminnetype: Gravhauger.
Dokumentasjon: Eideboka b. 6, s. 222.

Vekting: Lokal, regional og nasjonal verdi.

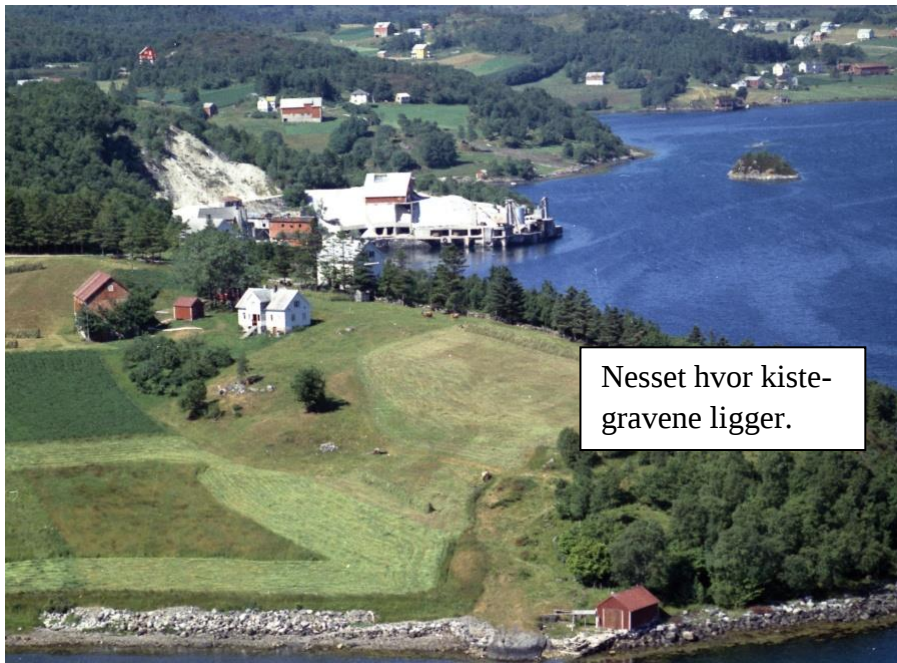
Datering: Ca. år 300 og fram forbi år 1000 e.Kr.

Tiltak: Skilt og info-tavle, området er automatisk freda.

Parkering ved Visnes Grendahus.

Gjennomføring: 2018 - 2019.

Ansvar: Eide kommune og Møre og Romsdal fylkeskommune i samarbeid med grunneier.

Neset hvor kistegravene ligger.

Eier: Eide kommune. Tatt av Widerøs flyveselskap 3. juli 1963.

5.3.6.

Navn:

Rullesteinshågen på Vevang.

Merknader:

Stor gravhaug som ligger i området for Nasjonal turistveg.

Kulturminnetype:

Gravhaug.

Vekting:

Regional og nasjonal verdi.

Datering:

Uviss, trolig jernalder og forbi år 1000 e.Kr.

Tiltak:

Skilt og infotavle, området er automatisk freda.

Parkering

er ordna gjennom Nasjonal turistveg.

Gjennomføring:

2017 - 2019.

Ansvar:

Eide kommune og Møre og Romsdal fylkeskommune i samarbeid med grunneier.

Foto: Jonny Lyngstad

5.3.7.

Navn:

Kvitholmen fyr.

Merknader:

Foreninga Kvitholmens Venner leier husa på holmen med uteområde gratis av Kystverket. Foreninga har som formål å arbeide for at Kvitholmen med fyr, bygninger og kulturlandskap skal være tilgjengelig for bruk for allmennheten og bli tatt vare på som kulturminne.

Kulturminnetype:

Automatisert fyrstasjon.

Dokumentasjon:

Boka Norges fyr, b. 2, s. 58 - 61, og hjemmesida til Kvitholmens Venner - <http://kvitholmenfyr.no>

Vekting:

Lokal, regional og nasjonal verdi.

Datering:

1840 - 1956

Tiltak:

Skilt og infotavle, samt istandsetting av hus og uteområde. Er vedtaksfreda. Råd om bevaring og tilskuddsordninger.

Gjennomføring:

2018 - 2019.

Ansvar:

Eide kommune, Møre og Romsdal fylkeskommune, Kystverket og Kvitholmens Venner.

Foto: Marit Elise Lyngstad

5.3.8.

Navn:

Merknader:

Losjehuset på Vevang.

Huset eies av Vevang Velforening og er åpent under tilstelninger som velforeninga har. Det ble bygd som losjehus rundt 1920 av IOGT-losjen *Hjemmet* som ble stifta i på Vevang hausten 1886. Velforeninga kjøpte huset av IOGT på Molde for 10.000 kr da de overtok det. Velforeninga har bygd opp et sjøhistorisk museum hvor også regaliene fra losjen er innbefatta. Dette er ett av kun 3-4 bevarte losjehus i Møre og Romsdal.

Kulturminnetype:

Dokumentasjon:

Vekting:

Datering:

Tiltak:

Gjennomføring:

Ansvar:

Foreningshus.

Eideminne 1994, s. 30.

Lokal og regional verdi.

Ca. 1920

Skilt og infotavle.

Råd om bevaring og tilskuddsordninger.

2018 - 2019.

Eide kommune og Vevang Velforening.

Foto: Jonny Lyngstad

5.3.9.

Navn:

Merknader:

Svanviken Arbeidsskoloni.

Området ble oppkjøpt fra 1886 av statsråd Hans Rasmus Astrup og tatt i bruk som avlsgård. Da han døde i 1898, ble hele eiendommen gitt til foreninga *Foreningen til omstreifervæsenets modarbeidelse*. Stedet var arbeidsskoloni for omstreifere fra 1908 - ca. 1990. Inneholder også en eldre stuebygning fra ca. 1850.

Kulturminnetype:

Dokumentasjon:

Vekting:

Datering:

Tiltak:

Humanitær institusjon.

Eideboka b. 2, s. 128

Lokal, regional og nasjonal verdi.

Ca. 1886 - 1915.

Skilt og infotavle.

Regulere til bevaring

Råd om bevaring

og tilskuddsordninger.

2018 - 2020.

Eide kommune, Møre og Romsdal fylkeskommune, Riksantikvaren og grunneier.

Foto: Jonny Lyngstad

Gjennomføring:

Ansvar:

5.3.10.

Navn:

Øyen grendahus.

Merknader:

Huset ble bygd i 1893 som skolestue og lærerbolig for Øyen krets. Etter at skolen ble nedlag i 1967, har huset fungert som grendahus for bygda.

Kulturminnetype:

Skolestue og grendahus.

Dokumentasjon:

Eideboka b. 1, s. 458.

Vekting:

Lokal og regional verdi.

Datering:

1893.

Tiltak:

Skilt og info-tavle. Råd om bevaring og tilskuddsordninger.

Gjennomføring:

2018 - 2019.

Ansvar:

Eide kommune og Øyen Grendalag.

5.3.11.

Navn:

Strømsholmen handelssted.

Merknader:

Stedet var gjestgiveri, handelssted og fiskevær på 16- og 1700-tallet. På 18- og 1900-tallet var det handelssted og fiskevær.

Kulturminnetype:

Handelssted og fiskevær.

Dokumentasjon:

Eideminne 1977, s. 12 og 1984, s. 38, Kristiansund historie b. 3, s. 576. Nordmøre Fiskersoge s. 119.

Vekting:

Lokal og regional verdi.

Datering:

Ca. 1850 - 2005

Tiltak:

Skilt og info-tavle er satt opp. Regulert til bevaring.

Råd om bevaring og tilskuddsordninger.

Gjennomføring:

2018 - 2019.

Ansvar:

Eide kommune, Møre og Romsdal fylkeskommune og grunneier.

Foto: Jonny Lyngstad

Foto: Jonny Lyngstad

5.3.12.

Navn:

Gurstadnaustan eller Gulstadnaustan.

Merknader:

Dette er 11 nausttomter med gamle og nye naust som ligger på rekke og rad på et område som tilhørte garden Sorset, men som nå tilhører Svanvika under Einset.

Nausta tilhører oppsittere på Ugelstad, Sorset, Øyen og Vasskor Naustrekke.

Kulturminnetype:

Dokumentasjon:

Eideboka b. 1, s. 311.

Vekting:

Lokal og regional verdi.

Datering:

Vanskelig.

Tiltak:

Skilt og infotavle. Råd om bevaring og tilskuddsordninger.

Gjennomføring:

2018 - 2019.

Ansvar:

Eide kommune, Møre og Romsdal fylkeskommune og grunneiere.

Foto: Jonny Lyngstad

5.3.13.

Navn:

Smørholmen kystmeldestasjon.

Merknader:

Minne fra den kalde krigen på 1950- og 1960-tallet. Dette er en av tre stasjoner som er igjen her i Møre og Romsdal.

Kulturminnetype:

Kystmeldestasjon.

Dokumentasjon:

Muntlig.

Vekting:

Lokal, regional og nasjonal verdi.

Datering:

1950.

Tiltak:

Skilt og infotavle. Råd om bevaring og tilskuddsordninger.

Gjennomføring:

2018 - 2019.

Ansvar:

Eide kommune, Møre og Romsdal fylkeskommune og grunneier.

Eier: Eide kommune.
Tatt av Widerøes flyveselskap
3. juli 1963.

5.3.14.

Navn: Smørholmen fiskevær.

Merknader: Holmen var gjestgiveri, handelssted og fiskevær på 16- og 1700-tallet. På 18- og 1900-tallet var det fiskevær og losstasjon. Finnes på hollandske kart fra 1599.

Kulturminnetype: Fiskevær - kystmiljø, som ble fraflytta på midten av 1960-tallet. Mange eldre hus finnes på øya.

Dokumentasjon: Eideminne 1978, s. 23 og 49.

Vekting: Lokal og regional verdi.

Datering: Ca. 1920

Tiltak: Skilt og infotavle. Råd om bevaring og tilskuddsordninger.

Gjennomføring: 2018 - 2019.

Ansvar: Eide kommune, Møre og Romsdal fylkeskommune og grunneiere.

Foto: Jonny Lyngstad

5.3.15.

Navn: Kverna i Krekvika.

Merknader: Dette er den eldste av 4 bevarte kverner i Eide kommune.

Kulturminnetype: Kvernhus.

Dokumentasjon: Eideboka b. 1, s. 16

Vekting: Lokal og regional verdi.

Datering: Trolig fra 16- eller 1700-tallet.

Tiltak: Skilt og infotavle. Råd om bevaring og tilskuddsordninger. Bør settes i stand slik at man kan demonstrere maling på gammel-måten. Taket er tett etter at det ble skifta på 1990-tallet

Gjennomføring: 2018 - 2019.

Ansvar: Eide kommune, Møre og Romsdal fylkeskommune og grunneier.

Foto: Jonny Lyngstad

Del 3:

6. Oppslagsdel.

6.1. Rammer for arbeidet.

Lovverk.

Kulturminnelova

Plan- og bygningslova

Lov om naturvern av 19. juni 1970

Overordna målsettinger:

Den overordna kulturminneforvaltninga i Norge er lagt til Miljøverndepartementet.

St.mld. 16 (2004-2005): Nasjonale mål på kulturminneområdet:

Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes og tas vare på som bruksressurser og som grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskaping. Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv.

Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller, skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 prosent årlig.

Freda og fredningsverdige kulturminner og kulturmiljøer skal være sikra og ha et ordinært vedlikeholdsnivå innen 2020.

Den geografiske, sosiale, etniske, næringsmessige og tidsmessige bredden i de varig verna kulturminna og kulturmiljøa skal bli bedre, og et representativt utvalg skal være freda innen 2020.

Nasjonale planar som omfatter kulturminnevern:

NOU 2002: Fortid former framtid – utfordringar i ein ny kulturminnepolitikk.

St.meld.26 (2004 – 2007) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand.

St.meld. 16 (2004 – 2005) Leve med kulturminner.

Prop. 1 S (2013–2014) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak) fra Klima- og miljødepartementet.

Regionale planar som omfatter kulturminnevern:

Fylkesplan for Møre og Romsdal 2013-2016.

Fylkesplan for Møre og Romsdal 2013-2016 Handlingsprogram for kultur 2013.

Plan for kulturminnevernet i Møre og Romsdal (Del av fylkesplan for kultur) – Planhefte 1.

Plan for kulturminnevernet i Møre og Romsdal (Del av fylkesplan for kultur) – Planhefte 2.

Plan for kulturminnevernet i Møre og Romsdal (Del av fylkesplan for kultur) – Planhefte 3.

Regional delplan for kulturminner av regional og nasjonal verdi (blir vedtatt i løpet av 2014).

Kommunale planar som omfatter kulturminnevern:

Kommuneplan for Eide kommune 2004-2016.

- Arealdelen og samfunnsdelen.

Andre viktige dokument og kilder:

SEFRAK-registeret for Eide kommune.

BARK Bevaringsprogram for utvalgte arkeologiske kulturminner.

Askeladden: Den offisielle databasen over alle freda kulturminner og kulturmiljø i Norge.

6.2. Eksisterende register for kulturminner.

Askeladden.

Den offisielle databasen over alle freda kulturminner og kulturmiljø i Norge. Basen inneholder data fra tidligere fornminneregister, fredningsregister og kirkeregister. Databasen er tilgjengelig via internett for offentlig forvaltning og forskingsinstitusjoner.

Kulturminnesøk.

Dette er en utvida publikumsversjon av databasen Askeladden, og er tilgjengelig for alle på internett. I Kulturminnesøk er det samla informasjon fra flere databaser, og alle kan bidra med informasjon om kulturminner.

SEFRAK.

SEFRAK (forkorting for Sekretariatet For Registrering Av faste Kulturminner) er et landsdekkende register over alle bygninger og rester etter bygninger fra før år 1900. I forbindelse med denne registreringa ble det gjort feltarbeid i alle kommuner i åra 1973 -1995. Dette er et generelt kulturhistorisk register der det ikke er gjort noen vurderinger av verneverdi for de enkelte objekta.

I Eide kommune ble denne registreringa foretatt for hele kommunen i tidsrommet 1984 til ut hausten 1990. Mesteparten av dette er nå lagt inn digitalt.

Formidling av vår historie er viktig. Her fra åpninga av ny tursti og nye hus oppe på Halåsetra 24. august 2008. Til nå har Halåsetras Vennes bygd opp igjen 5 hus og buer på den gamle setervollen.

Foto: Jonny Lyngstad.

6.3. Kulturminner som ikke er omfatta av denne plana.

Lause kulturminner og gjenstander.
Immaterielle kulturminner.

6.4. Sentrale aktører i kulturminnevernet.

Miljøverndepartementet er øverste myndighet for kulturminnevernet i Norge.

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning. Han har myndighet til å gjøre vedtak om fredning av bygninger, anlegg, område og miljø.

Fylkesmannen har forvaltningsansvar for mange verneområde med viktige kulturminner.

Fylkeskommunen har myndighet etter kulturminnelova og plan- og bygningslova.

Kommunene er ikke pålagt oppgaver etter Kulturminnelova ut over meldeplikta som gjelder eventuelt tiltak på bygninger fra før 1850. Men etter plan- og bygningslova har kommunene myndighet til å se til at det blir tatt hensyn til kulturminnevernet i kommuneplaner, reguleringsplaner og i behandling av byggesaker.

Fylkeskonservator og riksantikvar er helt avhengige av samarbeid med kommunen i arbeidet med sikring av kulturarven. I praksis bør kommunene ta på seg oppgaver innen kulturminnevern som utarbeiding av kulturminneplan, skjøtseloppgaver, ansvar ved registreringer, formidlingsopplegg og initiering av istandsettingstiltak.

Kommunale plikter:

Kulturminnelova § 25. «Meldeplikt for offentlige organer.

De statlige, fylkeskommunale og kommunale organer som kommer i berøring med tiltak som omfattes av loven her, har plikt til å sende melding til departementet eller til vedkommende myndighet etter denne loven.

Kommunen plikter å sende søknad om riving eller vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850 til vedkommende myndighet senest fire uker før søknaden avgjøres. Vedtak om riving eller vesentlig endring av slike byggverk og anlegg skal umiddelbart sendes vedkommende myndighet, dersom denne myndigheten har uttalt seg mot riving eller vesentlig endring.»

Frivillige organisasjoner f. eks. historielag og bygdalag tar mange viktige initiativ med å dokumentere, informere om og inspirere til vern, restaurering og forvaltning av kulturminner.

Eierne er til sjuende og sist den avgjørende faktoren om vi vil lykkes med kulturminnevern. Som regel er det ikke mangel på kunnskap og forståelse for formålet som er utfordringa, men tilgangen på ressurser for å ta vare på de kulturhistoriske verdiene.

6.5. Hvorledes verne?

Det er tre sentrale virkemidler i kulturminnevernet. Dette er:

- Juridiske virkemidler.
- Økonomiske virkemidler.
- Rådgiving.

Juridiske virkemidler i kulturminnevernet.

A. Lov om kulturminner.

Lova fastsetter at alle kulturminner eldre enn 1537 er automatisk freda og gir hjemmel til vedtak og fredning av yngre kulturminner og kulturmiljø. Fylkeskommunen har delegert myndighet til å gjøre vedtak om midlertidig fredning og gi dispensasjon i forhold til vedtaksfreda bygninger og anlegg.

B. Plan- og bygningslova.

Som planmyndighet får kommunene ei sentral rolle i forvaltinga av kulturarven. Plan- og bygningslova gir hjemmel til å sette av areal til hensynssoner for å ta vare på kulturminner og kulturmiljø. Lova har i § 31-1 hjemmel til å stille krav til bevaring av eksteriør på verneverdige bygninger og § 29-2 omhandler visuelle kvaliteter i seg sjøl og i forhold til omgivelsene. Fylkeskommunens rolle i slike saker er å være faglig rådgiver.

Rådgiving.

Fylkeskonservatoren har spesialkompetanse innen bygningsvern og kulturlandskapsskjøtsel. I tillegg har han nærhet og oversikt over lokale forhold, og gir råd til kommuner og tiltakshavere.

Økonomiske virkemidler.

Dette er opplista bl.a. i *Regional delplan for kulturminne av regional og nasjonal verdi*, s, 23. Møre og Romsdal fylkeskommune samarbeider med kommuner, grunneiere og frivillige organisasjoner om skilting og kjøtsel av kulturminner

Det er mulig å søke fylkeskommunalt tilskudd til istandsetting og vedlikehold av verneverdige bygninger. Tilskudd gis under forutsetning av at det gjøres etter antikvariske retningslinjer.

Norsk Kulturminnefond er en tilskuddsordning til private eiere av verneverdige kulturminner. Også frivillige lag og organisasjoner, enten de eier kulturminnene selv eller forvalter dem på vegne av andre, kan søke.

6.6. Vernebegrep i lovverket.

Hva er fredning og vern og hvorledes blir lovene brukt til å gjennomføre dette? Og hva betyr automatisk fredning og vedtaksfredning?

Det finnes to hovedtyper fredning:

1. Fredning ved lov (automatisk fredning).
2. Fredning ved vedtak (vedtaksfredning).

I plan- og bygningslova blir vernestatus oppnådd gjennom regulering til bevaring ved en hensynssone.

Automatisk fredning ved lov.

Automatisk fredning betyr at angitte typer kulturminner er freda direkte i lovteksten (legalfreda), i motsetning til ved fredning der særskilt vedtak er nødvendig.

Alle kulturminner som er fra før år 1537 (Reformasjonen) bygninger, boplasser, spor etter veg, bautasteder, gravhauger m.m., er automatisk freda etter kulturminnelova § 4 første ledd. Slike automatisk freda kulturminner har også etter lova ei sikringssone på 5 meter rundt det freda objektet. Dette følger av kulturminnelova § 6.

Ved faglig datering (erklæring) om at stående byggverk stammer fra perioden 1537 – 1649, blir også disse automatisk freda etter kulturminnelova § 4, tredje ledd.

Vedtaksfredning.

Fredning av bygninger og anlegg.

Et vedtaksfreda objekt (bygning, anlegg, bru, veg m.m.) er et nyere etterreformatorsk kulturminne som er freda ved vedtak etter bestemmelsene i kulturminnelova § 15 (byggverk og anlegg m.m.).

Fredning av område rundt freda objekt.

Rundt et vedtaksfreda kulturminne kan en frede et område for å verne virkningen av det freda enkeltobjektet.

Vedtak om fredning blir då fatta med hjemmel i kulturminneloven § 19 (områder).

Fredning av kulturmiljø.

Det er også råd å frede et helt kulturmiljø (f. eks ei rekke av gamle historiske båtnaust) som et samla kulturmiljø. Slike fredningsvedtak blir fatta med hjemmel i kulturminnelova § 20 (kulturmiljø).

Forskriftsfredning.

Fredning av statens bygninger og anlegg kan skje ved forskrift med hjemmel i kulturminnelova § 22a. jfr. § 15. Før fredning kan settes ut i livet, skal eieren (statlig organ) komme med uttale til forslag om fredning

Regulering til bevaring gjennom hensynssone.

Mens fredning etter kulturminnelov i første rekke blir brukt for å sikre kulturminner eller miljø som er av vesentlig nasjonal verdi, kan regulering til bevaring gjennom hensynssone etter plan- og bygningslova brukes for å verne objekt og område som er verdfulle i et lokalt og regionalt perspektiv.

Kommunene er reguleringsmyndighet. Overordna planbestemmelser om bevaring i kommunens arealplanlegging skal vedtas med hjemmel i plan- og bygningslova § 11-8 tredje ledd, bokstav c og § 11-9 nummer 7 (kommuneplanas arealdel). For den særskilte reguleringsplan med bevaring gjennom hensynssone er lovhjemlene i plan- og bygningslova § 12-5 andre ledd nummer 5 og § 12-7 nummer 6.

Jonny Lyngstad oppe på den store bytsteinen oppe på Vorphågen hvor grensene for gardene Dyrhaugen, Lyngstadåsen, Visnes og Jørgenvågen går sammen. Det såkalte Langbyttet, Eideboka b. 7, s. 18, går over denne steinen som er nevnt i flere dokument på 17- og 1800-tallet. På den ene sida av steinen finnes hugd inn et kors og en stor M. Bildet er tatt av Torgeir Lyngstadaas hausten 2000.

Også interiører i verneverdige bygninger kan nå reguleres til bevaring gjennom hensynssone.

Bevaring gjennom hensynssone etter plan- og bygningslova § 12-5 nr. 5 er også det anbefalte reguleringsformålet for kulturminner som er freda. Formålet kan med fordel brukes også for å sikre omgivelsene omkring et freda objekt. Utvelginga av det som skal reguleres til bevaring, må gjøres med bakgrunn i ei faglig grunngiving. Reguleringsplana bør derfor utformes i samarbeid med regional kulturminneforvaltning (kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen).

6.7. Verdisetting av kulturminner og kulturmiljø.

Kunnskaps- og kildeverdi (objektiv verdi).

Kunnskap dreier seg om målbare og objektive egenskaper knytta til kulturminnet sin funksjon, eksistensgrunnlag og historie som f. eks. bygningshistorisk verdi, næringshistorisk verdi og levekårs historisk verdi.

Opplevingsverdi (subjektiv verdi).

Opplevelsesverdien knytter seg til hva folk flest eller ulike grupper, opplever. Opplevelsesverdien kan også splittes opp i flere element som f. eks. arkitektonisk verdi, alderspreg, symbolverdi, miljø- og identitetsskapende verdi og følelsesverdi.

Oppe i Gunnadalen på Brandsetra finnes to store steinblokker som fra gammelt av kalles for Hærbær og Gunna, etter et ektepar kalt Herborg og Gunnar eller Gunder. Han var den første brukeren på Brandsetra tidlig på 1600-tallet, se Eideboka b. 2, s. 431 og 447, og hun må ha vært hans kone. Om den avbildte steinen er Hærbær eller Gunna vites ikke.
Foto: Marit Elise Lyngstad.

Forsterkende, overbyggende forutsetninger.

Slike forsterkende og overbyggende forutsetninger kan nyttes til å vurdere i hvilken grad kulturminnet er egna til å formidle di aktuelle verdiene knytta til kunnskaps- og opplevelsesverdi. Det er snakk om forutsetninger som styrker eller svekker di ovafor nevnte verdiene som autentisitet, opprinnelse, alder, kontinuitet og sjeldenhet. Ved sammenlikning av flere kulturminner sin verneverdi kan disse overbyggende forutsetninger nyttes til å vekte og gradere di kulturminnefaglige vernekriteria.

Bruksverdi.

Fredning er vern gjennom bruk, og i seinere tid har kulturminner som en bruksressurs komme mer og mer i fokus.

6.8. Kilder med informasjon om fortida.

Bevaringsverdige kulturminner eller kulturmiljøer har enten kunnskaps-, opplevelses- eller bruksverdi, eller aller helst en kombinasjon av disse. Ofte er det derfor ikke nok bare med synlige spor av menneskelig aktivitet. Det må være historier knytta til disse kulturminna.

- *Eideboka* b. 1 – Gard og slekt – kom ut i 1987, er på 520 s., og omhandler gardene Krekvika, Stakkvika, Strand, Herskedalen, Kjøl, Lia, Sorset, Ugelstad og Øyen.
- *Eideboka* b. 2 – Gard og slekt – kom ut i desember 1998, er på 500 s., og omhandler gardene Vasskor (Vassgård), Einset, Vågsbøen, Halåsen og Brandsetra.
- *Eideboka* b. 3 – Gard og slekt – kom ut i desember 2000, er på 539 s., og omhandler gardene Nås, Langneset, Sandneset, Lyngstadåsen, Dyrhaugan, Krakalia og Skjelvika.
- *Eideboka* b. 4 – Gard og slekt – kom ut i november 2002, er på 427 s., og omhandler garden Eide.
- *Eideboka* b. 5 – Gard og slekt – kom ut i desember 2004, er på 560 s., og omhandler gardene Silset og Silneset.
- *Eideboka* b. 6 – Gard og slekt – kom ut i juni 2007, er på 600 s., og omhandler gardene Linset og Visnes.
- *Eideboka* b. 7 – Gard og slekt – kom ut i mai 2011, er på 828 s., og omhandler garden Lyngstad.
- *Væreiersystemet på Nordmøre på 1800-tallet*. - Johan Arvid Øien si hovedoppgava fra 1979.
- *Stedsnavn i Eide* - Ei gransking av navnetilfanget i deler av Eide kommune på Nordmøre – Ingvar Magne Øien - hovedoppgave i nordisk ved Universitetet i Trondheim 1982 – 253 s.
- *Eide-minne* - Eide Historielag har i tidsrommet 1976 - 2008 gitt ut 28 hefter i serien Eide-minne. Her finnes en rekke artikler som omhandler historia til folket i Eide.
- *Erindringer fra Kværnes Præstegjeld navnlig fra de siste halvhundrede Aar: 1828 - 1878* skrevet av prost og sogneprest Peter Chr. Holterman i 1879, har historier fra dagliglivet i Kvernes prestegjeld hvor Eide da hørte til.
- *Kvernes prestegjeld i gammel og ny tid* - b. 1, 2 og 3 - 1948 - av R. K. Sundnes.
- *Jubileumsboka for Kvernes prestegjeld* - 1946 - A. M. Magerøy.
- *Romsdals Amt* fra 1909 av Amund Helland.

Digitaliserte kilder på Digitalarkivet – Digitalarkivet.no.

Her finnes bl.a. kirkebøkene for Kvernes og Eide, manntall, folketellinger, skifte- og rettsprotokoller, jordebøker, skattelister, emigrantprotokoller, tinglysingsmateriale etc. I Stadnamnarkivet finnes opplysninger om skrivemåte og uttale av stedsnavn i Eide kommune.

Andre småskrifter fra lag og foreninger tilhørende Eide kommune:

- Eide skolehistorie – utgitt 1989 av Eide Historielag - 34 sider.
- Lyngstad og Omegn IL – utgitt 1986 av Lyngstad og Omegn IL - 48 sider.
- Eide I.L. gjennom 50 år – utgitt 1987 av Eide IL - 74 sider.
- Eide IL 75 år – En reise i idrettshistorien – utgitt 2011 av Eide IL - 215 sider.
- Eide Songlag 50 år – utgitt 1991 av Eide Historielag - 42 sider.
- Jubileumsskrift for Lyngstad Ungdomslag – 100 år 1909 - 2009 – utgitt 2009 av Lyngstad Ungdomslag - 82 sider.
- IL Frode – utgitt 1985 av IL Frode - 40 sider.
- Eide samvirkelag 50 år – utgitt 1967 av Eide samvirkelag - 38 sider.
- Eide samvirkelag 75 år – utgitt 1992 av Eide samvirkelag - 26 sider.
- Eide Helselag av Nasjonalforeningen - 50 år – utgitt 1971 av Eide Helselag - 8 sider.
- Eide Helselag av Nasjonalforeningen for folkehelsen - 70 år - utgitt 1991 av Eide Helselag - 8 sider.
- Eide Kirke – 100 år og Eide kommune 75 år – utgitt 1971 av Eide Menighetsråd - 12 s.
- Eide Kirke – 120 år – utgitt 1991 av Eide Menighetsråd - 4 sider.
- Svanviken barnehage 1910-2010 – utgitt 2010 av Svanviken barnehage - 20 sider.

6.9. Tema i Eide-minne utgitt av Eide Historielag**(Dette fylles ut seinere.)**

År	Innholdsfortegnelse
1976	
1977	
1978	
1979	
1980	
1981	
1982	
1983	
1984	
1985	
1986	
1987	
1988	
1989	
1990	
1991	
1992	
1993	
1994	
1995	
1996	
1997	
1998	
2000	
2002	
2004	
2006	
2008	

